

УКРАЇНОЗНАВЧИ СТУДІЇ

6-7/2005-2006

УДК:94(477.83/.86)

ББК:63.3(4Укр)

Ігор Райківський

ГАЛИЧИНА НА СТОРІНКАХ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО МІСЯЧНИКА “ОСНОВА” (1861-1862 РР.)

У статті мова йде про відображення різних аспектів національного життя галицьких русинів-українців на сторінках першого українського літературно-наукового місячника “Основа”, що виходив у Петербурзі в 1861-1862 рр. Попри обмеженість інформації про національний рух у краї, з огляду на цензурні перешкоди і відсутність тісних зв'язків між українськими діячами Наддніпрянищини і Галичини, журнал відіграв важливу роль в утвердженні ідеалу самостійної соборної української нації.

Ключові слова: національний рух, Галичина, журнал, русини.

Важливою подією в громадсько-політичному і культурному житті України XIX століття став вихід у Петербурзі літературно-наукового місячника “Основа”. Це стало наслідком виникнення і діяльності наприкінці 1850-х – на початку 1860-х рр. напівлегальних культурно-освітніх організацій, громад. Столиця Російської імперії була містом, де виникла перша українська громада, в якій взяли активну участь колишні члени Кирило-Мефодіївського товариства. Петербурзька громада згуртувала в своєму середовищі найвидатніших діячів української науки і культури – Тараса Шевченка, Миколу Костомарова, Пантелеймона Куліша, Василя Білозерського, Олександра Кістяківського, Павла Чубинського та ін. Невдовзі подібні громади було створено в Києві, Полтаві, Чернігові, Одесі, Харкові. Громадівці ставили собі за мету поширення національної ідеї шляхом видання книжок, проведення вечорів, заснування недільних шкіл для неписьменних дорослих тощо. Діяльність наддніпрянських гуртків-громад у другій половині XIX ст. дала змогу чітко окреслити українські етнічні межі і завершити територіальне “уявлення” України [4, 65, 71].

Неофіційним речником українства став журнал “Основа”, що почав виходити в друкарні Куліша (тираж – близько 1 тис. примірників [1, 21]) у січні 1861 р. як “южно-русскій літературно-учений вѣстникъ”. Про видання “Основи” згадується, як правило, в узагальнюючих і спеціальних працях з історії України XIX ст. [1; 7; 8]. Однак досі не стала предметом окремого дослідження проблема соборності України на сторінках журналу, відображення в ньому актуальних питань національного життя в Галичині, що перебувала тоді в складі Австрійської імперії. Активну участь у виданні “Основи” брали Микола Костомаров, Тарас Шевченко, Олександр Кістяківський та ін., головним редактором був Василь Білозерський. Під царською цензурою журнал виходив упереміш українською і російською мовами, публікував наукові праці й джерела з історії України, етнографічні матеріали, художні твори, статті й замітки з питань освіти, сільського господарства, про становище селян, розвиток промисловості і торгівлі тощо. Центральною в “Основі” була постать Тараса Шевченка, твори якого (або про нього) друкувалися майже в кожному номері. Видавці журналу ставили своїм головним завданням працювати на ниві української культури, сприяти

піднесенню освіти народних мас, національної самосвідомості, мирним шляхом домагатися вільного національного розвитку українського народу.

Отож, метою редакції, задекларованою на сторінках журналу, було “просвѣщеніе въ народномъ духѣ”. Передбачалося “всестороннее и безпристрастное изслѣдование Южнорусскаго края и Южнорусскаго народа”. а особливу увагу звернути на активізацію національного руху в Галичині, де русини були настільки задавлені, що “Нѣмцы и Поляки начали уже печатно утверждать, будто Руси въ Галиціи” зовсім немає. Однак фактично беззаперечно свідчили про відродження рідної мови в літературі, школах, судочинстві. Навіть в одязі галицька молодь “старається быть руською” [3, 2, 3]. Відтак передбачалося подавати відомості “изъ Русинской Галиціи и съ Юга вообще”, знайомити з кращими творами “на украинскомъ языкѣ”, друкувати етнографічні, історичні та юридичні матеріали [3, 4]. “Основи” судилося відіграти справді визначну і якоюсь мірою навіть епохальну роль не лише в житті української літератури й публіцистики, а й в усьому суспільно-політичному русі України, трибуною якого вона стала на початку 60-х рр. XIX ст. [8, 157, 164].

На сторінках журналу регулярно піднімалося питання про єдність етнічних українських земель по обидва боки російсько-австрійського кордону. Уже в першому номері місячника містилася стаття, в якій зроблено спробу систематизувати дані для створення “народописной карты Русинскаго народа”. “Въ настоящее время Южноруссы, Малоруссы, или, правильнѣе, Русины, – писав автор статті, етнограф і лексикограф, співробітник “Основи” Михайло Левченко, – живуть въ Россіи сплошною массою въ губерніяхъ: Полтавской, Харьковской, Киевской, Волынской и Подольской, а также въ землѣ Черноморскихъ Казаковъ”. Крім того, русини, на його думку, масово проживали в Чернігівській, Катеринославській, Херсонській, Курській, Воронежській, Таврійській [на північ від Перекопа), Люблінській губерніях та в одному з повітів Гродненської. Під австрійською владою “въ Галиціи Русины составляютъ сплошную массу населенія къ востоку отъ рѣки Сана” [Сяну. – І.Р.], водночас вони у великій кількості заселяли територію Закарпаття і Буковини [15, 263, 264].

Автор прямо стверджував, що “Русины, по происхожденію, быту и языку, представляютъ одно племя, но по мѣсту жительства носятъ различныя наименованія”. Серед півтора десятка назв поряд з жителями Наддніпрянської України під владою Російської імперії (“гетманьці” у Чернігівській губернії, “степовики” – в Полтавській і Катеринославській, “україньці” – в Київській, яка “называется Украиною”, “польщаки” – в Подільській та ін.) виділялися етнічні групи на західноукраїнських землях під Австрією. Зокрема, це власне “русини” або “русняки” – жителі рівнинної частини Галичини, “гуцули” – “Русины, живущіе по Карпатамъ”, “бойки” – населення південно-східної частини Галицької землі, а також “патлачи” – жителі Буковини і Бессарабії, і “сотаци”, що межують з словаками. Нарешті, “въ Венгрии живущіе въ горахъ Русины называются Лишаками, а въ долинахъ – Лимаками...” [15, 264, 265]. Левченко зробив чи не першу спробу обґрунтувати етнічні межі українських земель, усвідомлюючи соборність підросійської та підавстрійської України, розділеної державними кордонами, хоч і не вживав етнонім “Україна”, “український”.

Історичне минуле Галичини в журналі висвітлювалося у нерозривному зв'язку з історією всієї Русі-України. Зокрема, Микола Костомаров прямо писав: "Русь Червоная (історична назва Галичини. – І.Р.) была Земля Русская..., этнографическое и историческое сознание единства Червоно-русской Земли съ остальною Русью не исчезло и до настоящего времени, не смотря на всѣ иноплеменные усилія" [14, 122, 127]. Іншим разом відомий історик стверджував, що "русскій народъ долженъ быть понимаемъ въ смыслѣ двухъ народностей", між якими "лежить кровная, глубокая, неразрывная духовная связь, которая никогда не допуститъ ихъ до нарушенія политическаго и общественнаго единства". На думку Костомарова, саме ця єдність українців і росіян "обращаетъ къ нашему русскому горизонту Червоную Русь, уклонившуюся, уже нѣсколько вѣков тому, къ иной сферѣ" [12, 52].

Найбільш детально різницю між українцями та росіянами Костомаров обгрунтував у статті "Дві руські народності", опублікованій у березневному 1861 р. номері журналу. Назва "Русь", вважає автор, закріпилася здавна "за южнорусскимъ народомъ". Історично склалося так, що в нього "какъ будто было похищено его прозвище" сусіднім північним народом на землях "Московского государства". "Въ старину Сѣверовосточная Русь называлась Русью только въ общемъ значеніи", так само "теперь южнорусскій народъ могъ называться русскимъ въ общемъ смыслѣ, но в частномъ, своенародномъ, долженъ былъ найти себѣ другое названіе". У XVII ст. з'явилися назви "Украина, Малороссія, Гетманщина", хоча, правда, не як етнонім, а лише як "мѣстныя и временныя явленія его (народу. – І.Р.) історіи". Видуманий, на думку Костомарова, останнім часом термін "южноруссы" – чисто книжний, а зі всіх назв "для нашего народа", що відрізняють його від "великорусскаго", прижилося слово "хохоль": "Сказавши Хохоль, Великоруссы разумѣтъ под этимъ словомъ дѣйствительно народный тип" [13, 40, 41].

У цьому контексті Микола Костомаров згадав про Галичину як невід'ємну частину рідного народу, що межував на заході "съ чуждыми народностями". Тут вдалося утримати "древнее названіе въ частномъ значеніи, и такъ Галицкій Червоноруссы остался Русскимъ, Русиномъ, ибо имѣлъ столкновение съ Поляками, Нѣмцами, Уграми" [13, 40]. Поляки в Галичині насильно запроваджували свою мову, віру, мали на меті "лишить насъ ... нашей народности, заключив ее въ польскую..." [13, 79]. Далі автор описує розбіжності між "двома рускими народностями" в різних сферах життя, намагається вперше дати "модель" українського народного характеру. Все це суперечило зусиллям офіційних правлячих кіл, які сподівалися насадити культурно-мовну однорідність в імперії, пропагували думку, нібито українці ("малороси") не є окремою нацією, а становлять інтегральну частину всеросійської нації, їхня мова – це наріччя російської мови.

У журналі знайшла відображення ідея соборності українських земель по обидва боки російсько-австрійського кордону. "Страна, населенная Южноруссами (Украинцами, Малороссами), – говорилося на сторінках "Основы", – занимаетъ часть Восточной Европы. ...Край этотъ ... входитъ въ составъ двухъ государствъ: Россіи и Австріи; меньшая часть (одна четырнадцатая) принадлежитъ послѣдней" [9, 39]. У цій же статті окреслено

українські етнічні межі, що на заході починалися "отъ г. Сандеча, въ Галиціи, въ 10-ти миляхъ отъ Кракова", охоплювали "большую часть Австрійской Галиціи, половину Люблинской губерніи Царства Польскаго, малую часть Гродненской и Минской губерній, всю Волынскую, Каменецъ-Подольскую, Херсонскую, Кіевскую, Полтавскую, Харьковскую, Черниговскую губернію, части Курской и Воронежской, Екатеринославскую, третью часть Таврической губерніи и Землю Кубанскаго (Черноморскаго) войска". При цьому автор усвідомлював багатоетнічний склад населення краю, де проживали не лише "Украинцы": "Въ Галиціи и Люблинской губерніи высшій классъ и городскіе обыватели большею частію Поляки, ... во всей западной Украинѣ весьма много Евреевъ". Водночас більшість жителів становили прості селяни, що розмовляють "Южно-русскимъ или Украинскимъ языкомъ" [9, 40]. Описуючи географічне становище Галичини, Буковини і "Сѣверной Венгрії", журнал звернув увагу на гористий характер місцевості, "вся страна, населенная Русинами на западѣ, не нуждается въ лѣсахъ" [10, 121]. Відзначалося, що провідну галузь економіки в Галичині становить землеробство [11, 14].

Журнал прихильно відгукнувся про вихід у світ львівської газети "Слово" в 1861 р. "Всѣмъ сердцемъ привѣтствуемъ начало народной журналистики въ близкой намъ южнорусской Галиціи, – відзначала редакція "Основы". – Политическая газета "Слово" будетъ преимущественно посвящена отечественной, Русинской жизни и намѣрена быть вполнѣ *Словомъ Русскимъ*" (виділено в оригіналі. – І.Р.). Далі висловлювалося переконання, що "Слово" "пребудетъ вѣрнымъ и непоколебимымъ слугою Русинской народности..." [5, 81]. Передумовою для цього вважалося прагнення стати "народнымъ ... не только по мысли, но и по языку". Живе слово народу повинно бути "главнымъ источникомъ и основой письменной словесности... Пользуясь безъ разбора другими языками, что мы безпрестанно замѣчаемъ у Галицкихъ Русинскихъ писателей, "Слово" ... никогда не будетъ душею народной жизни" [5, 82]. В кінці статті містився заклик редактора газети Богдана Дідицького до наддніпрянських читачів передплачувати "Слово", "дописувати къ намъ преимущественно въ справахъ Руси домашнихъ" [5, 83].

На перших порах редакція "Слова" намагалася виступати від імені всіх галицьких русинів, незалежно від їх політичної орієнтації. Однак із середини 1860-х рр. часопис виразно схилився на позиції політичного москвофільства.

У журналі містилися критичні оцінки літературної продукції галицьких русофілів (москвофілів) у 1850-х – на початку 1860-х рр., яка друкувалася штучним "язичієм", що являло собою суміш церковно-слов'янської мови з елементами російської, українськими і полонізмами. Мовно-правописні експерименти творців "язичія" були малозрозумілими для широкого загалу, суперечили українському варіанту національної ідентичності галицьких русинів, задекларованому "Руською трійцею", Головною руською радою в період революції 1848-1849 рр. "Если приведенные нами образцы стихотвореній, – підкреслювалося у статті про мову русофільських видань у Галичині, – по языку своему ближе къ литературному русскому, чѣмъ произведенія украинскихъ авторовъ, то это свидѣтельствуєтъ только объ удаленіи галицкихъ писателей отъ своей народности и, конечно, ни въ какомъ

случає не можетъ быть отнесено ни къ чести русской литературы, ни къ заслугѣ галицкихъ писателей”. З огляду на “неестественность и натянутость червоно-русского литературного языка”, галицькі русофіли нагадували у своїх творах “языкъ великорусскихъ авторовъ псевдо-классической школы прошлаго столѣтія” [18, 25].

Водночас редакція журналу прихильно ставилася до народовської течії в Галичині, що зародилася під впливом творчості Тараса Шевченка на початку 1860-х рр. Народовці обстоювали ідеї самобутності та єдності розділеного між двома державами українського народу, виступали за народну мову в літературі, освіті, пропагували твори українських письменників Наддніпрянщини і фонетичний правопис. Відомий учений і громадський діяч Михайло Максимович писав, що смерть Шевченка стала важкою втратою для “Украины и Галицкой Руси, ... это было *общественнымъ* несчастьемъ, *народной* утратою. Львовская молодежь носила трауръ ... на своихъ козацкихъ шапкахъ” [17, 13]. У цьому ж контексті зазначалося, що весільні звичаї і пісні однакові “у Галицкихъ Русняківъ и въ насъ Украинцівъ... Хто жь теперъ скаже, що сі народи не рідні міжъ себе?”. “Нехай Поляки й Німці, – робив висновок журнал, – скільки хочуть пишуть, що Галичане – їх одриддя, їх перевертні, їх давній нащадокъ. Одна мова, одні пісні, одні звичаї въ обохъ народівъ тільки того не вдарять, хто мови народнѣ не знае, пісень не слухае, звичаями гордуе” [19, 1].

Свідченням інтересу редакції і читачів журналу до Галичини стали публікації, спеціально присвячені національному життю русинів під Австрією. Скажімо, у статті “Русини” [20] містилися відомості “о Южноруссахъ, или Русинахъ, вошедшихъ въ составъ Австрійской имперіи”. Було зроблено короткий аналіз складу місцевого населення, етнічних кордонів, що частково стикалися “съ Южноруссами Русской имперіи”. Зокрема, підкреслювалося, що в Галичині проживало близько 2,3 млн. русинів, майже всі з них – уніати, було багато чужоземців, передусім німців, поляків, євреїв. “Въ Австрій Южноруссы, – писав автор, – носять офіціальное названіе Рутеновъ (Ruthenen – Русины), названіе Малороссіанъ, Малоруссовъ и Южноруссовъ употребляется тамъ весьма рѣдко; Поляки, живущіе въ Галиціи, называютъ южноруссовъ – Русняками (Rusniacy)” [20, 79]. У замітці Максимовича розповідалося про видатного діяча культури Галицької Русі середини XIII ст. “славетного співака” Митусу, якого дослідник вважав церковним співаком, що не схотів служити князю Данилові Галицькому [16, 19].

Стаття “Русини в 1848 році” [21] аналізувала розвиток національного руху під час революції в імперії Габсбургів. На думку автора, зі всіх слов’янських народів під австрійською владою “едва ли не самая тяжелая доля досталась Русинамъ, т.е. Малоруссамъ, живущимъ въ Галиціи”. У їхньому багатостраждальному житті була “только одна свѣтлая пора” – національне пробудження в 1848 р. Після проголошення конституції русини утворили Головну руську раду (ГРР), що мала на меті “войти въ непосредственныя сношенія съ народомъ, заботиться о его нуждахъ и охранять его свободу” [21, 1, 3]. Друкований орган ГРР газета “Зоря галицка” користувалася підтримкою народу, “оставалась вѣрною народному знамени”. Стосовно зв’язків між Галичиною і Наддніпрянщиною наголошувалося, що

“чувство народности влекло ихъ (галицкихъ русинів. – І.Р.) къ кровнымъ братьямъ, но слиться съ ними въ одно политическое цѣлое не было никакой возможности, при тогдашнихъ отношеніяхъ двухъ державъ, въ составъ которыхъ вошли восточные и западные Малоруссы”. Неможливістю утворення “самостоятельного государства” та об’єднання з Наддніпрянщиною пояснювалася проавстрійська орієнтація русинів у Галичині, що “протянули руку не деспотической Австрій, а конституционной, признавшей личную и народную равноправность” [21, 8, 11].

Однак проти національного відродження виступили поляки з метою відновлення Речі Посполитої в кордонах до 1772 року, домагалися “уничтоженія независимой Руси, замѣны русинскаго языка польскимъ”, були противниками “народной религии”. Політичні інтереси поляків обстоювала Центральна рада народова, що для підпорядкування собі українського національного руху ініціювала створення Руського собору: “Чтобы парализовать русинскую раду, Поляки устроили раду польско-русскую изъ ополяченныхъ русиновъ, порвавшихъ всѣ связи съ народомъ”. Так у Галичині виникли три політичні організації – “польская, польско-русинская и русинская партіи” [21, 9, 17, 18]. Офіційний Відень у 1848 р. підтримав національний рух русинів, вважаючи їх “народомъ самостоятельнымъ, т.е. отдѣльнымъ отъ польскаго”. Позитивно оцінювалася реформаторська діяльність австрійських цесарів у дусі освіченого абсолютизму кінця XVIII ст., на відміну від польського панування, коли “народъ разорили налогами, священниковъ выгоняли на панщину, церкви отдавались на аренду жидамъ, высшія учебныя заведенія были недоступны русинамъ” тощо [21, 9, 14].

У статті було звернуто увагу на тісний зв’язок греко-католицького духовенства, що мало провідну роль у національному житті русинів Галичини, з простим народом. “...Положеніе русинскаго духовенства, – відзначав автор, – таково, что оно не только не составляетъ отдѣльнаго лагеря, ... а само стремится къ тому, чтобы дѣйствовать заодно съ народомъ”. Підкреслювалося усвідомлення передовою громадськістю потреби консолідації національно-патріотичних сил навколо ідеї національного відродження, демократичних свобод в Австрій: “Самымъ святымъ для Русиновъ дѣломъ ... было спасеніе своей народности и свободы” [21, 21, 27]. Прочитавши статтю, читачі журналу усвідомлювали ідею єдності українських земель, особливості розвитку національного руху в Галичині.

На сторінках журналу можна було ознайомитися з розвитком “галицко-русской литературы” [2], що була “еще очень молода”: почала розвиватися під час революції 1848-1849 рр., коли австрійський уряд дозволив друк книг “русскими гражданскими буквами” (гражданкою – І.Р.). Висловлювалося сподівання, що невдовзі стане можливим якомога ближче пізнати “нашихъ братьевъ, уразумѣть вполне ихъ положеніе и борьбу съ враждебными стихіями и оцѣнить великую пользу взаимнаго сближенія”. З різних каталогів, оголошень, при підтримці Якова Головацького співробітник “Основі”, відомий бібліограф Володимир Межов уклав бібліографічний покажчик видань у Галичині за 1837-1862 рр. До списку увійшло 253 публікації – “этотъ дорогой для насъ, по своей полнотѣ и новости, указатель Русинской словесности”. Характерно, що далеко не всі з них автор бачив

особисто, не зміг подати повні бібліографічні відомості. На його думку, опублікована бібліографія буде цікавою усім, хто стежить за відродженням слов'янських народів, особливий інтерес виявлять “ближайшіє родичи Русинів – Українці” [2, 105].

У передмові до бібліографії було сказано, що галицькі “русини – кровные братья наши, ... ближе всѣхъ Славянскихъ племень, живущихъ подъ чужеземными правительствами”. Історична доля відірвала русинів “отъ Русскаго міра”, поставила на межу денационалізації, коли “не были пощажены у нихъ ни вѣра, ни языкъ, ни обычаи”. “Самымъ тяжкимъ ударомъ для Галицкой Руси, – писав автор, – было отступничество дворянства и ... разрывъ между образованнымъ, богатымъ сословіемъ и простымъ народомъ”. Однак дух народний не вмер, тільки-но з’явилися можливості під австрійською владою, русини наприкінці XVIII – в перші десятиліття XIX ст. навіть у “неволи вспомнили родные звуки и запѣли пѣснь жизни” [2, 104]. Публікація в “Основи” обширного бібліографічного покажчика галицьких видань свідчила про інтерес наддніпрянської інтелігенції до національного руху в краї, усвідомлення кровної спорідненості двох частин українських земель.

Цікаві відомості про народне життя в Галичині подав Яків Головацький у листі до редакції “Основи” [22]. Колишній діяч “Руської трійці” з радістю писав про відкриття у Львові товариства “Руська бесіда”. Пантелеймон Куліш, що під час свого перебування у Львові брав участь в урочистому закладенні фундаменту будинку, де розміщено товариство, був би радий побачити “зібрану руську братію зъ 50 до 100 чоловікъ, якъ вечерами ... бесідувать, а все по-руськи, ажъ ся душа радує!... Якъ то гарно по-козацьки поубиралися наші молодці-студенти та гуляли ... козака и коломыйку”. Зроблено висновок, що русини живуть “своєріднимъ життемъ въ древній столиці руського князя Льва” [22, 68, 69]. Водночас Головацький надіслав вірш (“стихъ”), за його словами, “молодого, даровитого півця нашого” Володимира Шашкевича (в оригіналі – “Шаськевичъ”), виголошений на урочистостях з нагоди відкриття “Руської бесіди” 9 (21) січня 1862 р. Вірш активного учасника народолюбського руху Шашкевича, сина Маркіяна, лідера “Руської трійці”, було надруковано в “Основи”. “Нехай и ваші люде знаютъ, які гарні вірші у насъ виголошуются” [22, 68], – писав Головацький. Характерно, що автор листа схилився на москвофільські позиції, став прихильником панрусського шляху національного розвитку, але це не завадило йому позитивно відгукнутися про творчість народолюбця Володимира Шашкевича, який обстоював соборницькі настрої, належність галицьких русинів до самостійної української нації.

Російські шовіністичні ідеологи, що з підозрінням спостерігали за поживанням на заході імперії польського і українського визвольних рухів, вбачали в діяльності українських громад та їх основного друкованого органу загрозу для єдності і неподільності Російської імперії. Гоніння на українство було пов’язане з польським повстанням 1863 р., яке викликало хвилю підозрливості до всього неросійського і переконало чиновників у необхідності завдати удару по громадівському рухові як по сепаратистському. Не відвернули репресій ні запевнення лідерів громад у лояльності, ні організаційна слабкість громадівського руху, що так і не спромігся виробити сильної національно-державницької програми, яка була, приміром, у

польському патріотичному русі [8, 160, 214]. Наприкінці 1862 р. “Основа” була закрита, на українство звалився горезвісний Валуєвський циркуляр 1863 р. про заборону видань українських книжок. Щоправда, формально ініціатива припинення виходу журналу йшла від самої редакції, що мала, крім цензурних, ще й фінансові проблеми [1, 192, 195, 198].

Багато з публікацій “Основи” були передруковані на початку 1860-х рр. у народолюбських часописах Галичини “Вечерницѣ”, “Мета” і сприяли посиленню інтересу серед галицьких русинів до національного руху на Наддніпрянщині. Так, на сторінках “Вечерниць” 1862-1863 рр. з’явилися твори Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Леоніда Глібова, Олекси Стороженка та ін. Інформуючи читачів про прихильне ставлення “Основи” до галицьких літераторів, що писали простою народною мовою, редакція часопису стверджувала: “Животность украинської литературы найлѣпше доказывается простотою и природностью своего разбудженья...” [23, 256]. Львівський часопис “Мета”, що виходив з осені 1863 р., опублікував лист з підросійської України, у якому висловлювалася радість “всею українською душею, що наша спільна справа знайшла собі добрий, теплий закутокъ въ вашій Галичині”. Водночас із сумом повідомлялося, що після закриття “Основи” “зовсімъ стемніло въ нашій Україні”, в “завчасній смерті (журналу. – І.Р.) винні не одні вороги нашої мови та цензурні умови, але й сама українська громада. Предплатниківъ у неї въ остатнімъ часі дуже мало було” [6, 68, 69]. Видатний громадівський діяч Михайло Драгоманов у “Вестнику Европы” 1872 р. (№31) писав: “...Украинская литература и петербургская “Основа” были первою живою нитью, которая притянула нашихъ оторванныхъ отъ России соплеменниковъ в сферу русскихъ интересовъ” [1, 215].

Отже, перший український літературно-науковий місячник “Основа” у столиці Російської імперії Петербурзі протягом майже двоєчного періоду свого існування виявляв інтерес до національного руху в Галичині, що перебувала під австрійською владою. Інформація про національне життя галицьких русинів-українців подавалася в досить обмеженій формі через цензурні перешкоди, відсутність тісних зв’язків між українськими діячами по обидва боки російсько-австрійського кордону. Незважаючи на брак цілеспрямованої програми національного розвитку в середовищі тогочасної наддніпрянсько-української інтелігенції, журнал відіграв важливу роль в утвердженні ідеалу самостійної соборної української нації.

Література

1. Бернштейн М.Д. Журнал “Основа” і український літературний процес кінця 50-х – 60-х років XIX ст. – К., 1959.
2. Библиографический указатель галицко-русской литературы, составленный В. И. Межовымъ. Посвящается Я.Э.Головацкому // Основа. – 1862. – червень (іюнь). – С.104-139.
3. Бѣлозерскій В. Основа, южнорусскій литературно-ученый вѣстникъ // Основа. – 1861. – сентябрь. – С.1-7.
4. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття. – К., 1996.

5. Дѣдицкій Богданъ А. Галицко-русская газета "Слово" // Основа. – 1861. – мартъ. – С.81-84.
6. Дописи. Зъ-надъ Волги // Мета. – 1864. – №5. – січень. – С.68-70.
7. Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Громадівський рух 60-х рр. ХІХ ст. в Україні: проблеми, ідеологія. – К., 1999.
8. Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Суспільно-політичний рух 60-х рр. ХІХ ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології. – К., 2000.
9. И.М. Краткое географическое обозрѣніе края, населеннаго южнорусскимъ (украинскимъ или малороссійскимъ) народомъ // Основа. – 1861. – Май. – С.39-58.
10. И.М. Краткое географическое обозрѣніе края, населеннаго южнорусскимъ (украинскимъ или малороссійскимъ) народомъ // Основа. – 1861. – Июль. – С.120-138.
11. И.М. Краткое географическое обозрѣніе края, населеннаго южнорусскимъ (украинскимъ или малороссійскимъ) народомъ // Основа. – 1861. – Ноябрь и декабрь. – С.12-25.
12. Костомаровъ Н. Воспоминаніе о двухъ малярахъ // Основа. – 1861. – апрѣль. – С.44-56.
13. Костомаров Н. Двѣ русскія народности // Основа. – 1861. – Мартъ. – С.33-80.
14. Костомаровъ Н. Отвѣтъ на виходки газеты (краковской) "Czas" и журнала "Revue contemporaine" // Основа. – 1861. – Февраль. – С.121-135.
15. Левченко М. Мѣста жительство и мѣстныя названія русиновъ въ настоящее время // Основа. – 1861. – январь. – С.263-266.
16. Максимовичъ М. Замѣтка о словутномъ пѣвцѣ Митусѣ // Основа. – 1861. – Июнь. – С.19-20.
17. Максимовичъ М. Значеніе Шевченка для Украины. Проводы тѣла его въ Украину изъ Петербурга // Основа. – 1861. – Июнь. – С.1-38.
18. П.....кій А. Замѣтка о народномъ языкѣ // Основа. – 1861. – Апрель. – С.21-29.
19. Русинське весілля надъ Збручемъ // Основа. – 1862. – Квітень (апрѣль). – С.1-40.
20. Русины // Основа. – 1862. – січень (январь). – С.78-80.
21. Русины въ 1848 году. (Памяти Т.Г.Шевченка) // Основа. – 1862. – Квітень (апрѣль). – С.1-27.
22. Частина листу високоповажного професора ві Львовскімъ університеті Якова Оедоровича Головацького до редактора (30-го січня 1862 р.) // Основа. – 1862. – Липець (юль). – С.68-72.
23. Як гадає Основа про галицьку письменность // Вечерницѣ. – 1862. – Ч.29. – 16 серпня. – С.256.

In the article the question is the reflection of different aspects of national life of Ukrainian on the pages of the first Ukrainian literary-scientific month "Osнова", that went out in Petersburg in 1861-1862. Without regard to narrow-mindedness of information about national motion in an edge, taking into account the censorial obstacles and absence of close communications between the Ukrainian figures of Galichina, a magazine played an important role in claim of ideal of independent cathedral Ukrainian nation.

Key words: national motion, Galichina, journal, rusynes.

УДК: 322 + 342. 731
94 (477)
ББК: 63. 63. 3(4 Укр)

Ігор Андрухів

ПОЛІКОНФЕСІЙНА СИТУАЦІЯ НА ПРИКАРПАТТІ В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1944-1945 рр.)

У статті розглядаються питання релігійної ситуації на Прикарпатті у перші повоєнні роки, зокрема діяльність УГКЦ, протестантських та іудейських релігійних об'єднань.

Ключові слова: релігійне життя, поліконфесійність, греко-католики, протестанти, іудеї.

За роки державної незалежності Україні помітно зріс інтерес серед науковців до релігії як недостатньо вивченого історико-культурного та соціального феномену. У працях Івана Біласа, Олександра Лисенка, Василя Марчука, Володимира Пашенка, Володимира Сергійчука та ін. глибоко проаналізовано проблеми з історії окремих релігійних конфесій, а також відносини між церквою й державою в умовах радянської дійсності [1; 19; 20; 21; 24]. Водночас недостатньо приділяється уваги вивченню особливостей релігійного життя на регіональному рівні, в т. ч. і на теренах Прикарпаття (Станіславської, а з 1962 р. – Івано-Франківської обл.) у перші повоєнні роки.

Здійснювані радянською владою заходи в сфері релігійних культів у перші повоєнні роки мали свої особливості на теренах Станіславської області, оскільки проходили в складних соціально-політичних умовах, зумовлених як збройною боротьбою ОУН-УПА проти радянської влади, так і невдоволенням переважної більшості населення її політикою щодо УГКЦ.

Впливав на релігійне життя і той факт, що через політичну ситуацію та географічні умови Станіславщина в 40 – 50-х рр. ХХ ст. була епіцентром збройного опору ОУН-УПА радянській владі, що, зі свого боку, не могло не позначитися на ставленні населення до політики "воз'єднання" УГКЦ з РПЦ та переведення греко-каторлицьких громад у православну віру.

Відновлення радянської влади на всій території Станіславської області стало можливим лише з серпня 1944 р., коли Прикарпаття повністю було звільнено від німецько-фашистських загарбників. Відповідно розпочав свою роботу й уповноважений Ради в справах релігійних культів при РНК СРСР по Станіславській області. За даними його звіту, станом на 1 жовтня 1944 р. в області налічувалося 689 греко-католицьких та 5 православних громад, 131 римо-католицька, 3 общини євангельських християн і баптистів (ЄХБ), 11 чоловічих і жіночих монастирів греко-католицького та римо-католицького віросповідань та понад 20 їх філіалів [4, арк. 111-112]. Для порівняння зазначимо, що напередодні Другої світової війни на теренах Станіславського воєводства налічувалося понад 190 тис. римо-католиків (85 парафій, 14 монастирів, 207 костьолів, 155 священників), понад 2 тис. осіб вірмено-григоріанської віри (6 парафій, 6 костьолів, 7 священників), майже 150 тис. іудеїв (300 синагог, 78 рабинів), понад 500 караїмів (1 церква, 3 священники), понад 200 віруючих РПЦ (без культових приміщень), понад 100 старообрядців, майже 12 тис. євангельських християн (6 парафій і 22 філії, 21 церква, 1 монастир, 27 пресвітерів) і до 50 баптистів [3, арк. 2-30].